

گونئی آذربایجاندان قاراباغا کؤچورولن ارمنیلر

دوقتور حبیب جلایر اوغلو

ن - روس محاربه‌لرینده سونرا، تورکمن چای و گلستان آنلاشممالارلا ایکی‌یه بؤلونموش آذربایجان توپراقلاری، روس‌لارین حاکمیتینه چینجه، ارمنی لرین گوجو آرازین قوزئی طرفینه باشلامیش اولدو روس‌لار قفقاز بؤلگه‌سینی اشغال ائدینجه، بؤلگه‌نین قومونو تشکیل ائتمه‌سینده‌ن ایبی، روس اشغالچی‌لاری، محاربه سوره‌سینجه گوردوگوموز کیمی اونلارا گووه‌نمیردی قفقاز خالقینین مسلمان و تورک جمعیتینی آزینلیق دوروما شورمه‌لری اوجون پلان‌لار و پروژه‌لر اورتا چیخارماغا باشладیلار بو دوشونجه ایله تورکمن چای آنلاشماسی‌نین متنین‌ده بو قونودا ماده‌لر شدیریب محاربه زامانی روس‌لارا ساتیلان و اونلارین اوشا خالیغینی یاپان ارمنی‌لره اودول جایزه اولاراق مهاجرت زمینه‌سی یاراتمیش اولدولار

چار حکومتی بو يول‌لارلا اۆز موقعیتینی قفقازدا گوجلندیرمك، وقدیم‌دهن بري دوغو سیاستینی اجرا ائتمه‌سی اوجون قفقاز توپراقلاریندا اوزونه ناجاق آیاق يئرلری دوزه‌تمه‌یه چالیشیردی

کمن چای مقاوله‌سی امصالاندیدان سونرا، ارمنی‌لر گونئی آذربایجانین مختلف بؤلگه‌لرینده، او جمله‌دهن، ماراغا و اورمیه گولونون چوره‌سینده‌ن حوروله‌رک داغلیق قاراباغ منطقه‌سینه یئرلشیریلدی ارمنی لرین داغلیق قاراباغدا یئرلشیریلمه‌لرینی و ساییلارینی شرح وئرمە‌دهن اونجه، لارین روس‌لارلا نتجه ایش بېرلیگی یاپدیقلاریندان بحث ائتمک یئرینده اولاچاقدیر

سیلار بؤیوك پترونون سلطنت زامانیندا اونجه، ایران اراضی‌سینه گۇز تىكمىش‌دیرلر بؤیوك پترو قفقاز بؤلگه‌سینه ال اوزانماق ایسته‌ین و او بؤلگه‌نی گنجىرمەك ایسته‌ین ايلك روس حاکمی اولموشدو او آذربایجان توپراقلاریني اورتا دوغونون مالیکیت سندی کیمی گۈروردو بو اوزدهن بو توپراقلاری گنجىرمەك اوجون بو بؤلگە‌دە ياشایان دوز بىلمىز ارمنی‌لرلە همكارلیق ائتمە‌بىي و بشينجي گوج اولاراق اونلارдан فایدالانماقى اویقون گۈردو

ماره‌ده ارمنی تاریخچى‌سی هراند پاسدرماجيان بئله يازىر

عفقار و ماواراي قفقاز توپراقلارينا، اورتا دوغونون كلىدى و قاپى‌سی كىمي باخان، و اوتابىيندان بؤیوك شمالي امپراطور دوغونون خزر دىزىزىنه يېنلاشىمىسىندا قورخو و اندىشە اندەن دەللى پترو، گرجىلر و ارمنى لر روسيا حمايە‌سی آلتىنا آلماف پروژه‌سی‌نى قافاسىندا حكىرىدى بو اوزدهن باغ ارمنى لريلە ارتىاط قوروب اونلارين تمىنلىچى‌سی اولان لوري آدلى ارمنى‌نى حضورونا قبول ائتدى

هذا، پترونون حرکتىي ایران و روس محاربه‌لرینه اوزاندى روس‌لار ده دربىند و حتى باکويا گىلدىلر پترو ارمنى‌لری بورالارا دعوت ائدبى و شدیرىمەك غايىه‌سینى داشىيىردى آمام بو پلان اجرا اولونمادى روس‌لار بؤیوك پترونون پطر كىبىر اوللۇمۇندهن سونرا، بو توپراقلارى ترك ائدبى ي دۇندولر »

بؤیوك و خىالي پروژه اىكىنچىي كاترىن دئنيمىنده‌دە باشقىا بير شكلىндە ارمنى‌لرین ياردىم‌لارلا دوام ائتدى پاسدرماجيان بو باره‌دەدە بئله يازىر تى بير زامانلار، اىكىنچىي كاترىن، ارمنستان آدلى روسيا حمايە‌سی آلتىندا بير اولكە قورما پلانى حاضىرلامىشدى بولان جدى بير شكىلدە، بىزىنانيں سئوگىلي‌سی اولان پوتىكىن بو اولكە‌نین باشىنا گئچمە‌سی‌دە پلانلۇمۇشدى بولان گئنئىش بير شكىلدە حاضرلۇمۇش آما بىلەنديگى سىنى اجرا اولونمامىشدى زира روسىيانىن دخالتى سنه‌سینىدە، گرجستان حدودلارىندا دورولموشدو

ايکىنچىي كاترىناني خىللارى دئنيمىنده، مشھور ایران - روس محاربه‌لری ميراثىندا چارىزم اسکى ايستكىلرینه قاوشىمۇشدو روس‌لارلا همكارلیق دەن ارمنى لرین تلاش‌لارى نتىجە‌سینىدە قفقاز منطقە‌سینىن بوتونو ایران حاكمىت‌نەن چىخاران روس‌لارين الىنە گئچمىش و آذربایجان توپراقلارى يى، بؤلۈنۈشدو فرانسه‌لى، ئان ماري كارزو ارمنستان آدلى اثرىنده گرجى ارمنى‌لرە قارشى سەپاتى‌سینى گىزلەمەميس، آنچاق بىزىنن - نجي صحيفە‌سینىدە بئله يازىر

ان گونئی آذربایجان و توركىي ارمنى‌لری، ایران - روس محاربه‌لرینde عسگرى قورۇپ‌لار تشكىل اىدەرك روس‌لارا بؤیوك خدمت و ياردىم‌لار ائتدىلر و سىلارىن باشارىلارنى آسانلاشىرىدىلار چونكۇ ارمنى لرین تام باغيىمىسىز مستقىل و حورمتلىرىنە ايلك آددىم اولاراق حساب اولونوردو

زادا ان اونملى نكتە، بو آنلاشممانىن يابىلماسى، اوز - اوزونه ارمنى لرین قفقاز توپراقلارينا دئنەمەلرینه سىب اولدو بو دئنوش ايلك اونجه گونئى ياجان دان باشلاadi قىسا مدت‌دە عثمانلى توپراقلارينادا اواشىدى و بؤیوك بير ارمنى قوروپۇ عثمانلى توپراقلاريندان ارمنى - روس اوچاغىندا گىزى

تی لر محاربه نین ايلك باشلاييش گونلرينه دن، روسلارارا همكارليق ائتمه يه باشلايدلار جوادخان و قهرمان ساواشچي لاري روسلارارا قارشي -
شيا قالديقلاري زامان گنجه شهرى ارماني لرین خيانى تى نتيه سينده دوشدو سونرا بوتون محاربه زامانىدا، ارماني - روس همكارليغي دوام اندير و
يىكده ايران اردوسونا آغير ضربه لر ائتدىرىدىلر پاسدرماجيان بعضى بو همكارليق لاري بىلە اىضاح ائدير

محاربه ده ايكينجي دونم ساواشلار قهرمان قاجار ولعهدى عباس ميرزه نين كوماندالىغي آلتىندا كى او ردونو سرعتلى بير شكلىدە و يورولمادان
مه لرى باشلادى بو اردو نون سايىسى مين نفر اولوب سرعتلى بير وضعىت ده قمرى الكساندروپول و گنجه اليزابت پل شهرلىرنە
دىرىدىلار بو ايكى شهر قيسا بير زاماندا عباس ميرزه گوجلرىنىنى اليه گنجىدى

شت و قورخو بولوتلارى تغلىس شهرى نين باشىندا دولاشمايا باشلادى هر آن بو شهرىن دوشمه سى گۈزلىرىدى لكن شوشما شهري نين، ارماني
كنلىرلە برابر عسکرلە آلباس رنوت كومانداسىندا قهرمانى هفتە بويونجا مقاومت ائتمە لرى و سېتامەر شامخوردا ژنزا مادايانان
برى ايله مين نفرلىك ايران اردو سونو گئرى چئويريليب و گنجه شهرىنى گئرى آلدilar بو مسئله دهن سونرا وضعىت دئيشىدى سونرا قوجا
ولوفون يىرىنە گىچن ژنزا پاسكويچ، مين عسکرلە برابر و ارماني عسکرلىدە مادايانان كومانداسى ايله بير آرایا گىدىلار بو كوماندان گنجه جوارىندان
ن اردو سونا يىنى بير ضربه ووردو

سنه سونرا، يعني ده پاسكويچ، او جميادzin بولگە سىنىي اشغال ائدبى، ايروانى محاصره بىه آلدى سونرا نخجوان طرفينه گئدب و او بولگە نى
ن آيىدا الھ گچىرىدى اوت آيىدا عباس ميرزه كومانداسى آلتىندا اولان اردو ايروان چۈلۈن گىرىدى روسلارين محاصره سىنىي قىرماق ايستە يىرىدى
ن آشتاراك بولگە سىنده مغلوب اولدولار

برىن ايكينجي گونوندە ايروان قىشلاسى عسکر و توب تسلیم اولمايا مجبور قالدى بو عملياتدا بوتون ارماني گونوللو سوارى و پىادەلرى
ترىاك ائتمىشدىرلار چىكىن - چىكىن روسلارارا، ايرانلىلارلا قارشى ساواشىرىدىرلار

زامان باشقا آذربايجانلىي و ايرانلىلار كىمىي، برابر و حتى چوخ حقلەر صاحب اولوب بئرلى خالقىن دوزونو - چۈرە گىنىي يېتىپ، دوزبىلمز ارماني
نت ائدبى روسلارارا همكارليق ائتدىلىر بو واقعىتى تارىخي سىندرلەدە گۈرمە مىز ممكىن دور

شار سلطانى فتحلىشاد فاجار ايسە هجرى قمرى ، جمادى الثانى ده كلىسا اوچاق خليفە سىنە خيطابا بير فرمان وئرمىشدىر و دينى
لىق لارين ماليات وئرگى دەن معاف اولمالارين امر ائتمىشدى آدى گنجەن اوچاغدا و ارماني لرىن او توردو قلارى كىندرىدە، قدىمەن اولدوغو كىمىي
ووس چىكمك، الهى دئمك، دفن ايشسلرى، آزاددىر مسلمان اهالى نين هەنچ بىرى اونلارا مانع و معترض اولماسىنلار، آتىن يامالارين هەنچ كىيم
لە ميسىن، اونلارين مولك، مزرعە، باغ و اوچاغا باagli موقوفە لرىنە گىرە نمز مسلمانلارين حافلارى وارايىسە، سلطانىن اجازە سى ايله حرڪت
سىنلر مسلمانلار جبرا و قەرا اونلارى مسلمان دينى نە سوخانىمازlar

ي ارماني لر باشقا خصوصى حاقلارادا صاحب ايدى ايران يازارلارىندان سعيد نفيسى نين يازدىيغينا گۈرە، گونئى آذربايجانىنى تجارت و صناعى بوتون
تى لر اليىنده بولۇنوردۇ حتى او دۇنومدە ايران دان آوروپا ياكى مامورلارين چوخو ارماني دىر چونكى مسلمان خالق آوروپا ياكى مەتكەن دەن امتىنا
رىدىلەر ايران حكومتى دە ارماني لرىن آوروپا لار كىمىي عىسىي اولدوقلارىنىن و اورادا داها ياخىن مناسبتلار قورا بىلە جە كىرىنى و آوروپا لارى
لارى داها ياخشى آنلاملارىنى دوشۇنور دولر

لارا دوز بىلمز ارماني لر روسلارارا قارشىي اللرىنده گلن ياردىملارى اسېرىگەمە دىرلار حتى ايكىنچى دىرلار حەنر دەن ارماني دەن روسلارين
تى آذربايجاندا يوكسول اولدوقلارى زاماندا، گونئى دە كى ارماني نمايندەلر لرىنده بىرىسىي اورتايا چىخىپ اشغالچىلارا ياردىمچى اولدۇ سعيد
سىي بئلە يازىر بو زورلوقلارا رغما پاسكويچ خشونته باش وورمادان عسگر سايىسىنىي آزالداراق اوردو سونون يېيە جىك و مصرفلىرىنى
شىلما ماغى باشardi شاه سئون عشىرتلىرى، ميانا و اردىييل شهرلىرىنە بىرلەشىرىدىر بو تورك عشىرتلىرى روسلارين تاثىرى آلتىندا دەگىل دى آما
را راغما اوز يېيە جىك و ملزمه لرىنده روس اردو لار باغىشلادىلار بونون عوضىنە شاھسئون دەوه، ايكى مين چادر تسلیم ائتمە مىز مجبور
لار

ند پاسدرماجيان بئلە يازىر جاثلىق نرسىس و يا تغلىس ارماني لرى نين بؤۈك اسقفىي ان يوكسەك درجه ده روس اردو لار باش قوموتانى نا ياردىم
ي بير گنجە اونو ژنزا پاسكويچين يانىندا گۈركەن گۈرمۇشدور او گنجە لر پاسكويچىن چادرىندا ياتىر و گوندو زلرى خاچ اليىنده روس اردو لارىنىن
غىيندا حرڪت ائدىرىدى امپراطور بىرىنچى نىكلاي، اسقف نرسىس روس اردو لارى نين باشلارىندا اوينادىغى رولا گۈرە سنت الكساندرو سكىنەن
اس نشانلى مىدىلىنى هەدیه ائتدى

ب گنجن تارىخچى عىن كتابدا يازىر اصلينde ارماني لر روسلارين كۆلگە سىنىي باشلارىندان اسکىك اولماسىنىي ايستە مىرىدى ارماني لر ماوارىي قفقاز
رافلارى نين روسلا طرفىنده اشغال و يا فتح و تصرف اولونموش گۆز ايله باخمامىشلار اونلارى اۋز نجاتلارى اولاراق قبول ائتمىش لر ارماني لر

يازدا ياشيان خلق لردهن، روسلارا قارشىي وفا و صميمىتلىرىنى گۈسترهن ايلك ملت دىرلر

همکاریق سونوجوندا، تورکمنچای آنلاشماسی سیراسیندا، روسلار ارمنی لرین کندلرینه چوخ يارالىي اولدوغو اوچون آنلاشمانین مادهلىرينه، بوده وفا اولاراق ارمىنىلرە پاداش وئرمىشلر پاسدرماجيان دئير تورکمنچاي آنلاشماسیندا يېر آلان ماده بىتلەدیر ايران حاكمىنده قالان گوئىي بايجاندا بىتلەشن ارمىنى لره مهاجرت حقى تانيمىشدى بوماده گەينجە سلماس، اورمەي بؤلگەسىنده اولان مىن ارمىنى روسلارين ايلە ولاجاق اولان ارمىنىسيز روس ارمنستانىنا يعنى فتح اولونموش آذربايچان تۈپرقلارى گوجدولر و اورالاردا توركلىرىن يېتلەشىدىلر

عید نفیسینین یازدیغینا گؤرە روس امپراطوري، پاسکويجه بئله يازميشدى يئني ولايتلره كۈچورولن چادرلاردا ياشایان توركىلرە دقتىنىي چكمك مەتەرەم منيم گۈرۈشۈمە گۈرە بىزىم آرخامىزدا اولورلارسا چوخ تەلکەلى اولاچاقلارينا اينانىرام زىرا بونلارا مسلمانلار - توركىلرە اعتماد ائديرلەز لالار بوش قالماياچاق چونكۇ يئنى ساكنلار اونلاري اهكە جڭلر

مقدصله اورميه، خوي ارماني و كريستيانلاري، پاسکوچ گئنيش روسيا توپراقلارينا گه تيرمك ايسته بيردي پاسکوچيgin تلاشلاري بو گوجده مساعد نونجا چاتدي زира توركممنجاي آنلاشماماسيندان سونرا، مين ارماني و كريستيان، گئني آذربايجان توپراقلاريندان قفقازا كؤچدو هي خليفة سينين توصيه سيله، پاسکوچ لازار لازارو آدلی ارماني يني، ارماني لري مقدصلرلениه اولاشديرماق اوچون تعين ائله دي بو ليافتسيز هي ده بو ايشي سونونا قدر گؤتوره مهدي پاسکوچ چاره سيزلىك دن، آركوتينسكي دالگاروكى آدلی بير باشقما ارماني يني بو ايشه سئچدي بو آدام لازارو - نون ترسينه چوخ باشاريلى اولوب بو ايشي باشاردى

روسیا دولتی تورکمنچای آنلاشماسیندا، ارمنی لرین کوچمه سینه داییر بیر ماده بئرلشدیردیدقان باشقان، آیری، آیری تدبیرلر دوشوندو چونکو تازیادا جمعیت ترکیبی نی تام تورک - مسلمان ضرریه چئویرمه گی قافاسینا قویموشدو او جمله دهن میلادی سنه سینین باشلاریندا، چار ممی قاراباغدا معدن شرکت لری قورماقلار قاراباغین گله جك آیدین گونلرین خبر وئریردی بو خبرلر ارمنی لرین قاراباغا گوچمه لرینی انلاشديردي بؤیله جه گئنگده بو بؤلگەدە ارمنی نفوسو آرتمايا باشلاادي محاريه سونوندا ارمنی لر ياواش - ياواش گونئی آذربایجان كندلارینی سالداراق روسیا لينده اولان توپراقلارا كۈجدولر روسیا دولتی بو ارمنی لری ايکي ايل ماليات وئرمىك دهن معاف ائتمىشدى ارمنی لرده بؤیله آوانتاژلار ئائىنجە سرعتلە كۈچمه يە دوام ائتدىلر

مین دهن آرتیق ارمنی بو
هئری ترک ائتمیشیدی زیرا خوییدا بئرله شن بوتون ارمیلر بو شهری ترک ائدهره ک روسیایا گوچموشلر
نیسا بئیوک ائلچی سی بئله یازیر حال حاضردا خوی شهرینین اهمیتی قدیم خوی شهرینه نسبتا چوخ آزالماشیدی

نی لر، قاراباغا کوچورکن، ایلک اوزجه بردع شهرینی ینتیدهن احیا ائدیب ارمیلری بو شهرده ینتلشیدیرمک پلانلاننمیشدی لakan ارمیلین ملی داغلیق بولگه لرده باشلادیقلاری و بولیله بیر اقلیمه آشديقلاریندان دولابی، ياز آيلاریندا، قاراباغین دوز چوللرینده اولان سیحاق هاوانی تحمل دنمه دیگلریندهن، بردع شهریندهن واز گنجیب ارمیلری داغلیق بولگه ده و شوشما شهرینده ینتلشیدیرمگی پلانلادیللار ارمی لرین شوشادا ششممه لرینه ینتلری تورک خلقی مقاومت گوستردی، لکن چار حاکمیتی زورلا بو خلقین حقلی مقاومتی نی، قالانی بیر شکیلده باسديراراق، ارمی ب زورلا بو شهرده ینتلشیدیردیلر

